

STAVOVI I SAMOPROCJENA ODGOJITELJICA ZA RAD U INKLUZIVNIM SKUPINAMA I NJIHOVA EMOCIONALNA KOMPETENCIJA

Zrinka Lovrinčević

Vukovarska cesta 288 Osijek

Darija Salopek Žiha

Ivana Gorana Kovačića 39 Našice

Sažetak

Odgojitelji su glavni akteri u provođenju uspješne i kvalitetne inkluzije. Stoga je važno provjeriti spremnost odgojitelja za rad u inkluzivnim skupinama i druge važne čimbenike koji na tu spremnost utječu kako bi se dobilo uvid u provođenju inkluzivne prakse u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Vodeći se time, postavljeni su sljedeći ciljevi u ovom istraživanju. Prvi cilj bio je utvrditi razlikuju li se odgojiteljice u stavovima prema inkluziji i samoprocjenjenoj kompetentnosti za rad s djecom s teškoćama s obzirom na neke njihove karakteristike (dob, prethodno radno iskustvo s djecom s teškoćama, osobno iskustvo s bliskom osobom s teškoćama, sudjelovanje na stručnom usavršavanju za rad s djecom s teškoćama), a drugi, ispitati kakav je odnos između navedenih dimenzija i emocionalne kompetentnosti. U istraživanju je sudjelovalo 189 odgojiteljica iz Dječjeg vrtića Osijek. U svrhu procjene stava prema odgojno-obrazovnom uključivanju koristila se Skala spremnosti odgojitelja za rad u inkluzivnim skupinama (Skočić-Mihić, 2011), a za procjenu emocionalne kompetentnosti korišten je Upitnik emocionalne kompetentnosti (Takšić, 2002). Rezultati su pokazali da odgojiteljice imaju neutralne do blago pozitivne stavove prema inkluziji te da su neodlučne po pitanju samoprocjenjene kompetentnosti za rad s djecom s teškoćama. Osim toga, pokazalo se da mlađe odgojiteljice i one koje su imale prethodno radno iskustvo u redovnim skupinama imaju povoljnije stavove prema inkluziji i optimističniju procjenu vlastite kompetentnosti, u odnosu na starije odgojiteljice i one koje nisu imale prethodna iskustva u radu s djecom s teškoćama. Međutim, one koje su imale prethodno iskustvo u posebnim skupinama imale su negativnije stavove u odnosu na one koje nisu imale isto iskustvo. Odgojiteljice koje su imale osobno iskustvo s bliskom osobom s teškoćama također su se procjenjivale kompetentnijima za rad u inkluzivnim skupinama u odnosu na odgojiteljice koje nisu imale takvo iskustvo. Razlike na ostalim faktorima se nisu pronašle.

Ključne riječi: *inkluzija, stavovi prema inkluziji, samoprocjenjena kompetentnost, emocionalna kompetentnost*

UVOD

Položaj djece s teškoćama u društvu mijenjao se kroz povijest. Njihov put do prihvaćenosti u društvu bio je izrazito težak, od potpuno nehumanog odnosa, ignoriranja i pasivnog stava do integracije i jednakih mogućnosti. Promjena stavova prema osobama s teškoćama došla je tek unazad nekoliko desetljeća pod utjecajem svjetske globalizacije i novih spoznaja u društvenim znanostima. U skladu s tim, donesene su različite zakonske regulative i mjere kako bi se inkluzija uspješnije promicala. Unatoč tome, osobe s teškoćama se i danas susreću sa segregacijom i odbijanjem. Zbog toga je važno istaknuti kako kvalitetna provedba inkluzije ne ovisi samo o zakonima i uredbama, već i o stavovima koji su prisutni u društvu. Ukoliko ne dođe do promjene u stavovima, djeca i odrasli s teškoćama i dalje će se suočavati s neprihvatanjem i marginalizacijom. Stoga, značaj uključivanja djece s teškoćama potrebno je uporno naglašavati kako bi konačno u potpunosti postali ravnopravni dio društva. Prvi korak prema tome predstavlja uključivanje djece s teškoćama u redovne odgojno-obrazovne skupine u predškolskim ustanovama. Najveći utjecaj na uspješnost inkluzivnog obrazovanja ovisi o stavovima i senzibilitetu ponajprije odgojitelja budući da su oni u svakodnevnom doticaju s njima. Stoga će se ovaj rad usmjeriti na preispitivanje stavova odgojiteljica prema inkluziji i njihove procjene vlastite kompetentnosti za rad u inkluzivnim skupinama kako bi se proširile spoznaje na tom području te potaknulo na potrebne mjere za podizanje kvalitete inkluzije u predškolskim ustanovama.

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Budući da je rano djetinjstvo ključno za poticanje djetetovog razvoja, u predškolskoj inkluziji kod djece s teškoćama uvelike se prevenira razvoj sekundarnih teškoća i obrazovne zapuštenosti. Prednosti od inkluzije ostvaruju i ostala djeca u skupini kao što su povećanje svjesnosti o razvojnim teškoćama, pozitivni stavovi prema djeci s teškoćama, povećano prihvaćanje različitosti i opći napredak suradničkih vještina. Istraživanja su pokazala da djeca iz inkluzivne skupine više prihvaćaju svoje vršnjake s teškoćama (Diamond, 2001; Nikolarazi i sur., 2005), pokazuju veću empatiju (Lieber i sur., 1998), postaju svjesniji i više odgovaraju na potrebe ostale djece. Na taj način djeca urednog razvoja odrastaju s pozitivnim stavovima povećanog razumijevanja i poštivanja osoba s teškoćama. Pokazalo se, također, da su roditelji čija su djeca bila uključena u inkluzivne programe, procijenili kako njihova djeca više prihvaćaju razlike među ljudima, pokazuju manje nelagode u blizini osoba s teškoćama te kako nisu usvojila nepoželjna ponašanja i nisu bila uskraćena za pažnju odgojitelja jer je on bio posvećen djetetu s teškoćama (Peck i sur., 1992).

Odgovitelji snažno utječu na djetetov razvoj jer imaju jedinstven položaj i utjecaj na razvoj djetetovih socijalnih kompetencija (Jurčević Lozančić, 2006). O važnosti njihove uloge govori činjenica da različiti odgojitelji u objektivno sličnim uvjetima osiguravaju različitu kvalitetu

odgoja i obrazovanja što znači da uspješnost inkluzije najprije ovisi o ljudima i njihovim stavovima (Peck i sur., 1992). Iako odgojitelji opetovano pokazuju umjereno pozitivan stav prema inkluziji, postoji sumnja da su ti odgovori uvjetovani društvenim očekivanjima jer istovremeno negativno procjenjuju vlastite sposobnosti za rad s djecom s teškoćama. Za uspješnu inkluziju od iznimne je važnosti da stavovi svih uključenih uistinu budu pozitivni odnosno da u svom ponašanju pokazuju prihvaćanje svakog djeteta bez obzira na teškoću i spremnost na promjene radi istog.

Na pozitivne stavove prema djeci s teškoćama snažno djeluje neposredno iskustvo u radu s potonjima i korpus znanja iz područja inkluzivne pedagogije odnosno stručna usavršavanja na tom području (Avramidis i sur., 2000; Cheng, 2001; Gu, 2009; Loborec i Bouillet, 2012; Skočić-Mihić, 2011). Često se ističe potreba stalnog stručnog usavršavanja odgojitelja jer ona utječe na vlastiti osjećaj kompetentnosti za rad s djecom s teškoćama, a što je taj osjećaj kompetentnosti izraženiji odgojno-obrazovno uključivanje je uspješnije (Bouillet, 2011). Osim toga, istraživanja su pokazala kako je i kronološka dob odgojiteljica jedan od faktora koji je usko vezan uz percepciju odgojno-obrazovnog uključivanja djece s teškoćama. Pokazalo se kako prihvaćanje inkluzije najčešće opada sa starošću (Gu, 2009; Skočić-Mihić, 2011).

Kvaliteta inkluzije najprije ovisi o kompetencijama samih odgojitelja. Na odgojiteljima stoji velika odgovornost, od njih se traži da prepoznaju potrebe sve djece, da budu empatični i puni razumijevanja i da budu podrška djeci kada im je to potrebno. U inkluzivnom okruženju, ovi zahtjevi postaju još složeniji zato je od iznimne važnosti da odgojitelji posjeduju visoku emocionalnu kompetentnost kako bi uspješno odgovorili na sve probleme. Emocionalna inteligencija obuhvaća sposobnost praćenja i razumijevanja svojih i tuđih emocija te upravljanja istima (Takšić, 2002), a izražava se putem empatije, samokontrole, pravičnosti i osjećaja reciprociteta. Što su te sposobnosti kod odgojitelja istančanije odnosno što je emocionalna kompetentnost veća to će biti kvalitetniji odgojno-obrazovni proces, kao i inkluzivno uključivanje. Veći senzibilitet i osjećaj za pomaganjem dovodi do veće prihvaćenosti međuljudskih različitosti, u ovom slučaju djece s teškoćama (Warren, 2018). Prema tome, osobe s većom emocionalnom inteligencijom više podržavaju i kvalitetnije provode inkluzivno uključivanje (Geçkil i sur., 2017; Parchomiuk, 2019) zato je od iznimne važnosti da odgojno-obrazovni djelatnici posjeduju ovu vrstu kompetencije i da se u tome usavršavaju.

CILJEVI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Ciljevi

Ciljevi ovog istraživanja bili su: utvrditi razlikuju li se odgojiteljice u stavovima prema inkluziji i samoprocjenjenoj kompetentnosti za rad s djecom s teškoćama s obzirom na neke njihove karakteristike (dob, prethodno radno iskustvo s djecom s teškoćama, osobno iskustvo s bliskom

osobom s teškoćama, sudjelovanje na stručnom usavršavanju za rad s djecom s teškoćama) te ispitati odnos između navedenih dimenzija i emocionalne kompetentnosti.

Hipoteze

H1a: Stavovi odgojiteljica o inkluzivnom uključivanju djece s teškoćama bit će negativni.

H1b: Odgojiteljice će se procijeniti nedovoljno kompetentne za rad s djecom s teškoćama.

H2: Postojat će razlike kod odgojiteljica u stavovima i samoprocjenjenoj kompetentnosti za rad s djecom s teškoćama s obzirom na neke njihove karakteristike s tim da će:

H2a: Mlađe odgojiteljice imati pozitivnije stavove i veće samoprocjenjene kompetencije.

H2b: Odgojiteljice s prethodnim radnim iskustvom s djecom s teškoćama imati pozitivnije stavove i veće samoprocjenjene kompetencije.

H2c: Odgojiteljice s osobnim iskustvom s bliskom osobom s teškoćama imati pozitivnije stavove i veće samoprocjenjene kompetencije.

H2d: Odgojiteljice koje su sudjelovale na stručnom usavršavanju za rad s djecom s teškoćama imati pozitivnije stavove i veće samoprocjenjene kompetencije za rad u inkluziji.

H3: Postojat će pozitivan odnos između stavova prema inkluziji, samoprocjenjene kompetencije za rad u inkluziji i emocionalne kompetentnosti.

METODA

Sudionici

U ovom istraživanju sudjelovalo je 209 odgojiteljica Dječjeg vrtića Osijek od kojih je 189 prikupljenih upitnika bilo valjano za obradu. Isključili su sudionici koji su riješili samo dio ili pola upitnika. Raspon dobi kretao se od 24 do 64 godine ($M=46,85$, $SD=10,89$).

Instrumenti

Obilježja uzorka ispitane su *Upitnikom o općim podacima* koji je uključivao pitanja o dobi, radnom stažu kao odgojitelj, prethodnom iskustvu rada s djecom s teškoćama, osobnom iskustvu s bliskom osobom s teškoćama te o sudjelovanju na stručnom usavršavanju za rad s djecom s teškoćama.

Za procjenu stavova o predškolskom uključivanju djece s teškoćama i percepcije vlastite kompetentnosti odgojiteljica za rad s istima koristila se *Skala spremnosti odgojitelja za rad u inkluzivnim skupinama* (Skočić-Mihić, 2011). Skala se sastojala od ukupno 15 čestica odnosno

od dvije subskale u kojoj je prva subskala ispitivala stavove odgojiteljica o predškolskom uključivanju djece s teškoćama, a druga percepciju vlastite kompetentnosti za rad s djecom s teškoćama. Zadatak sudionika bio je da na ljestvici od pet stupnjeva (pri čemu „1“ označava „uopće se ne slažem“, a „5“ „u potpunosti se slažem“) procijene koliko se pojedina tvrdnja odnosi na njih. Rezultati su se formirali po subskalama kao linearne kombinacije procjena čestica koje čine pojedinu subskalu. Cronbach alfa, koeficijent pouzdanosti za cijeli upitnik iznosi 0,90. Na uzorku u ovom istraživanju pouzdanost cijele skale iznosila je 0,90.

Za procjenu emocionalne kompetentnosti odgojitelja koristio se **Upitnik emocionalne kompetentnosti UEK-45** (Takšić, 2002). Skala se sastojala od tri subskale. Prva subskala se sastojala od 15 čestica koje su se odnosile na sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija, druga od 14 čestica koje su se odnosile na sposobnost izražavanja i imenovanja emocija, a treća od 16 čestica koje su se odnosile na sposobnost regulacije i upravljanja emocijama. Zadatak sudionika bio je da na ljestvici od pet stupnjeva procijene koliko se navedena tvrdnja odnosi na njih (pri čemu „1“ znači „uopće ne“, a „5“ „u potpunosti da“). Rezultati su se formirali po subskalama kao linearne kombinacije procjena čestica koje čine pojedinu subskalu. Cronbachov alfa koeficijent za cijeli upitnik varira od 0,88 do 0,92. Na uzorku u ovom istraživanju pouzdanost cijele skale iznosila je 0,93.

Postupak

Istraživanje je provedeno u Dječjem vrtiću Osijek u listopadu 2018 godine. Podaci su se prikupili grupno metodom papir-olovka. Prije početka istraživanja, sudionici su dobili opću uputu te im je objašnjena svrha provođenja istraživanja. Osim toga, rečeno im je kako je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i anonimno te da će se dobiveni rezultati koristiti isključivo u istraživačke svrhe. Nakon mjerenja, prikupljeni podaci uneseni su u zajedničku bazu podataka te obrađeni pomoću SPSS programskog paketa za statističku obradu podataka.

REZULTATI I RASPRAVA

Prije odabira statističkih postupaka za obradu podataka provjereno je jesu li zadovoljeni preduvjeti za korištenje parametrijskih testova. Pomoću Kolmogorov-Smirnovljevog testa utvrdilo se da su rezultati normalno distribuirani te pomoću Levenovog testa da postoji homogenost varijanci na svim primijenjenim upitnicima. Prema tome, ispunjeni su svi preduvjeti za korištenje parametrijske analize. U daljnjoj obradi rezultata korišten je t-test za velike nezavisne uzorke i Pearsonov koeficijent korelacije.

Najprije su se obradili sociodemografski podaci sudionika. Radni staž odgojiteljica u prosjeku je iznosio 18 punih godina, a kretao se od pola godine do 40 godina radnog staža ($M=18,61$; $SD=12,06$). Većina, točnije 161 (85,2%) odgojiteljica navela je da je radila s djecom s teškoćama u redovnoj skupini, dok ih je samo 22 (11,6%) radilo u posebnim skupinama. Ukupan broj

djece s teškoćama s kojima su odgojiteljice radile tijekom svog radnog staža kretao se od 0 do 120 ($M=6,65$; $SD=12,38$), dok je individualizirani program za dijete s teškoćom imalo samo 20 (10,6%) odgojiteljica. 25 (13,2%) odgojiteljica navelo je da imaju ili su imale neku blisku osobu s teškoćama. Osim toga, 62 (32,8%) su odgojiteljice izjavile da su sudjelovale na nekoj edukaciji o djeci s teškoćama u posljednje tri godine s tim da se ukupan broj pohađanih edukacija kretao od nula do šest ($M=0,54$; $SD=1,02$). Polazeći od kvantitativnih rezultata može se zaključiti da prosječno ne pohađaju niti jednu cijelu edukaciju i da je malo onih koji odstupaju od tog prosjeka. S druge strane, veći je broj njih ($N=123$; 65,1%) koje su pročitale neku knjigu na istu temu unutar posljednjih godinu dana s tim da se ukupan broj pročitanih knjiga kretao od nula do 15 ($M=1,51$; $SD=1,94$). Unatoč većem rasponu pročitanih knjiga, prema izračunatoj aritmetičkoj sredini može se zaključiti da većina odgojiteljica prosječno pročita jednu do dvije knjige godišnje.

Prva hipoteza pretpostavila je da će stavovi odgojiteljica prema inkluzivnom uključivanju biti negativni te da će se odgojitelji procjenjivati nedovoljno kompetentnima za rad u inkluzivnim skupinama. Međutim, rezultati istraživanja pokazali su da su stavovi odgojiteljica prema predškolskom uključivanju, u prosjeku, neutralni do blago pozitivni te da su, općenito, pokazivale neodlučnost u procjeni vlastite kompetentnosti za rad u inkluzivnim skupinama (vidi Tablicu 1). Sukladno ovim podacima, rezultati istraživanja u Hrvatskoj, kao i u inozemnim istraživanjima, ukazuju na to da odgojitelji pokazuju neodlučnost po pitanju vlastite kompetentnosti za rad u inkluzivnim skupinama s tendencijom pozitivnog stava prema inkluziji i neutralnim samoprocjenama za rad s djecom s teškoćama (Bosnar i Bradarić-Jončić, 2008; Ćorluka, 2017; Gal i sur, 2010; Kudek Mirošević i Jurčević Lozančić, 2014; Skočić-Mihić, 2011; Varlier i Vuran, 2006). Prema tome, odgojitelji podržavaju koncept uključivanja djece iako ga nisu spremni provoditi, a u praksi im je potrebna veća podrška od one koje imaju na raspolaganju. Neki autori smatraju da su ovakvi rezultati posljedica socijalno poželjnih odgovora odnosno društvenih očekivanja od odgojitelja. Mnoge zakonske mjere potiču na inkluziju, vršeći na taj način pritisak na djelatnike odgojno-obrazovnog procesa na pozitivna stajališta o istoj što dovodi do prividne inkluzivne atmosfere. Osim toga, sama činjenica da će se njihovi odgovori analizirati od strane stručnjaka dovodi do tendencije „uljepšavanja“ vlastitih rezultata. Važno je da zakon potiče i podržava inkluziju, ali to samo po sebi nije dovoljno, što ovi rezultati potvrđuju. Kako bi ostvarili kvalitetnu inkluziju u predškolskim ustanovama najprije treba krenuti od inicijalnog obrazovanja i stručnih usavršavanja odgojitelja za rad s djecom s teškoćama. Predrasude i strahovi prema istima konstantno su prisutni zbog nesigurnosti u vlastite kompetencije o čemu svjedoče i nalazi ovog istraživanja.

Tablica 1. Osnovna deskriptivna statistika Skale spremnosti odgojitelja za rad u inkluzivnim skupinama

	<i>M</i>	<i>SD</i>
Stavovi prema predškolskom uključivanju	3,30	0,79
Samoprocjenjena kompetentnost	3,11	0,74

Legenda: *M* – aritmetička sredina, *SD* – standardna devijacija

Druga hipoteza ovog istraživanja ispitivala je razliku u stavovima kod odgojiteljica i njihovim samoprocjenjenim kompetencijama za rad u inkluzivnoj skupini s obzirom na sljedeće karakteristike: dob, prethodno radno iskustvo s djecom s teškoćama, osobno iskustvo s bliskom osobom s teškoćama i sudjelovanje na stručnom usavršavanju za rad s djecom s teškoćama.

Dob. Odgojiteljice su podijeljene na mlađe i starije, s tim da su mlađe odgojiteljice činile one čija je kronološka dob bila manja od 39 godina, a starije one koje su imale više od 40 godina. Ova podjela prati definiciju rane i srednje odnosno kasne odrasle dobi (Berk, 2008). Rezultati su pokazali da mlađe odgojiteljice izražavaju pozitivniji stav i smatraju se kompetentnijima u odnosu na starije odgojiteljice (vidi Tablicu 2), što je u skladu s postavljenom hipotezom i s dosadašnjim spoznajama (Gal i sur., 2010; Gilmore i sur., 2003; Skočić-Mihić, 2011). Percepcija vlastitih sposobnosti mijenja se ovisno o razini informiranosti na način da veća informiranost djeluje na povoljni pogled vlastite kompetentnosti za rad. Prema tome, ovi rezultati objašnjavaju se činjenicom da mlađe odgojiteljice posjeduju više razine informatičko-komunikacijskih kompetencija te putem interneta brže i lakše dolaze do potrebnih informacija o djeci s teškoćama kao i uputama za rad s istima, u odnosu na starije odgojiteljice (Gu, 2009). Također, veća je vjerojatnost da mlađe odgojiteljice imaju kraći radni staž koji je inače okarakteriziran većom motivacijom i entuzijazmom za rad kao i većim angažmanom u neformalnom učenju. Osim toga, starije odgojiteljice se s inkluzijom susreću tek unazad nekoliko godina što uvelike mijenja odgojno-obrazovni proces te od njih traži novitete i kreativnost u rješavanju problematičnih situacija. Inkluzija je još uvijek mlada u našem društvu i često nailazi na otpor zbog straha od promjene i nesigurnosti vlastitih sposobnosti. Također, nedostatak iskustva s osobama s teškoćama dovodi do uvjerenja kako je segregacija najbolje rješenje. Svi ovi razlozi utječu na stavove kako cijele zajednice tako i odgojiteljica.

Tablica 2. Razlike odgojiteljica u stavovima i samoprocjenjenoj kompetentnosti za rad u inkluzivnim skupinama s obzirom na njihovu kronološku dob

	Dob	M	SD	t	ss
Stavovi prema predškolskom uključivanju	Mlađe	3,51	0,754	2,16*	186
	Starije	3,23	0,796		
Samoprocjenjena kompetentnost	Mlađe	3,35	0,643	2,73*	186
	Starije	3,04	0,756		

Legenda: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija, t – t-test, ss – stupnjevi slobode, * $p < 0,05$

Prethodno radno iskustvo u redovnim i posebnim skupinama. Dobiveni podaci pokazali su kako odgojiteljice koje su radile u redovnim skupinama s djecom s teškoćama imale pozitivniji stav i procjenjivale se kompetentnijima u odnosu na odgojiteljice koje nisu imale to iskustvo (vidi Tablicu 3). Prethodna istraživanja potvrđuju ove rezultate (Avramidis i sur., 2000; Gilmore i sur., 2003; Loborec i Bouillet, 2012). Praktična iskustva u radu utječu na razvoj specifičnih radnih kompetencija, a što su odgojiteljice sigurnije u vlastite sposobnosti implementiranja inkluzivnih mjera, pozitivniji su njihovi stavovi prema inkluziji općenito. Prema tome, neposredno iskustvo je neophodno kako bi se razvile potrebne vještine za rad i samim time ojačao stav prema inkluzivnom uključivanju.

Tablica 3. Razlike odgojiteljica u stavovima i samoprocjenjenoj kompetentnosti za rad u inkluzivnim skupinama s obzirom na radno iskustvo u redovnim skupinama

	Radno iskustvo	M	SD	t	ss
Stavovi prema predškolskom uključivanju	Da	3,37	0,769	2,63*	184
	Ne	2,92	0,885		
Samoprocjenjena kompetentnost	Da	3,15	0,720	2,25*	184
	Ne	2,80	0,838		

Legenda: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija, t – t-test, ss – stupnjevi slobode, * $p < 0,05$

Isti se rezultat očekivao i kod odgojiteljica koje su radile u posebnim skupinama. Međutim, dobiveni podaci su pokazali kako ne postoji statistički značajna razlika u samoprocjenjenoj kompetentnosti, ali da postoji razlika u stavu prema inkluziji na način da su odgojiteljice koje nisu radile u posebnim skupinama više podržavale predškolsku inkluziju (vidi Tablicu 4). Ovaj rezultat u suprotnosti je s nekim istraživanjima (Skočić-Mihić, 2011), no to se može objasniti samim time što su te odgojiteljice radile u neinkluzivnim skupinama, odnosno s grupom u kojoj sva djeca imaju neku vrstu teškoće što znači da takav pristup vjerojatno podržavaju više od

inkluzivnog pristupa gdje su djeca s teškoćama zajedno s redovnom djecom. U ovom slučaju ne postoji iskustvo rada u inkluzivnoj skupini koje utječe na povoljan stav, ali i na percepciju vlastite kompetentnosti. Isto tako, djeca koja idu u posebne skupine obično imaju nešto teži stupanj teškoće u odnosu na djecu koja pohađaju inkluzivne skupine što može utjecati na njihov pogled, odnosno stav prema odgojno-obrazovnom uključivanju. S druge strane, potrebno je obratiti pažnju na prisutnost metodološkog ograničenja. Naime, vrlo mali broj odgojiteljica (11,6%) radio je u posebnim skupinama što znači da je postojao veliki nesrazmjer između te dvije skupine odgojiteljica, što je moglo utjecati na dobivene rezultate. Isto tako upitnik nije sadržavao varijablu kojom bi se uvidjelo koliko su dugo odgojitelji radili u posebnim skupinama, stoga postoji mogućnost da taj rad s djecom s teškoćama nije bio dovoljno dugotrajan kako bi utjecao na iskaze odgojiteljica.

Tablica 4. Razlike odgojiteljica u stavovima i samoprocjenjenoj kompetentnosti za rad u inkluzivnim skupinama s obzirom na radno iskustvo u posebnim skupinama

	Radno iskustvo	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>ss</i>
Stavovi prema predškolskom uključivanju	Da	2.91	0.897	-2.57*	176
	Ne	3.36	0.752		
Samoprocjenjena kompetentnost	Da	3.20	0.980	0.59	176
	Ne	3.11	0.692		

Legenda: *M* – aritmetička sredina, *SD* – standardna devijacija, *t* – t-test, *ss* – stupnjevi slobode, * $p < 0,05$

Osobno iskustvo s osobom s teškoćama. Uspoređujući rezultate između odgojiteljica koje su imale vlastito iskustvo s bliskom osobom s teškoćama ili invaliditetom i onih koje nisu imale takvo iskustvo, pokazalo se da se nisu međusobno razlikovale na dimenziji stava prema inkluzivnom uključivanju, ali da su se značajno razlikovale u samoprocjenjenoj kompetentnosti (vidi Tablicu 5). Odgojiteljice koje su imale blisko iskustvo s osobom s invaliditetom u svom osobnom životu procjenjivale su se kompetentnijima, u odnosu na one koje nisu proživjele takvo iskustvo. Osobno iskustvo odnosno iskustvo u kojoj je postojala neka bliska osoba s teškoćama u životu odgojiteljice, kao što se očekivalo, na sličan način je utjecalo kao i prethodno iskustvo u radu s djecom s teškoćama. Osobno iskustvo povećava senzibilitet i empatiju prema osobama s teškoćama na generalnoj razini, što znači da oni koji su imali takvo iskustvo ne usmjeravaju se na različitost odnosno teškoću, već osobu prihvaćaju u potpunosti i svoj pogled usmjeravaju na samu osobu, njen identitet, sposobnosti, vrline. Povezivajući vlastito iskustvo s radom s djecom koja također imaju određenu teškoću, dolazi do veće motivacije za pomagačko ponašanje što, između ostaloga, uključuje i usavršavanje vlastitih kompetencija. Zbog tih razloga, očekivalo se da će osobno iskustvo utjecati i na stavove prema inkluziji, no to se nije dogodilo. No, ovdje je također važno naglasiti mogući utjecaj metodološkog nedosta-

taka jer samo 13,2% odgojiteljica imalo takvu vrstu iskustva, što znači da je i ovdje postojao nesrazmjerni omjer pri usporedbi rezultata.

Tablica 5. Razlike odgojiteljica u stavovima i samoprocjenjenoj kompetentnosti za rad u inkluzivnim skupinama s obzirom na osobno iskustvo s bliskom osobom s teškoćama

	Osobno iskustvo	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>T</i>	<i>ss</i>
Stavovi prema predškolskom uključivanju	Da	3,26	0,613	-0,27	187
	Ne	3,31	0,818		
Samoprocjenjena kompetentnost	Da	3,35	0,743	1,79*	187
	Ne	3,07	0,735		

Legenda: *M* – aritmetička sredina, *SD* – standardna devijacija, *t* – t-test, *ss* – stupnjevi slobode, * $p < 0,05$

Edukacija. Odgovori odgojiteljica za rad u inkluzivnim skupinama uspoređivali su se i s obzirom na sudjelovanje na stručnom usavršavanju za rad s djecom s teškoćama. Pokazalo se da se odgojiteljice nisu statistički značajno razlikovale ni u stavu prema inkluziji ni u samoprocjenjenoj kompetentnosti (vidi Tablicu 6). Iako neki rezultati (Ćorluka, 2017; Skočić-Mihić, 2011) pokazuju da se odgojitelji razlikuju samo u dimenziji samoprocjenjene kompetentnosti, dok u stavovima prema uključivanju nema razlika, većina studija ipak navodi značajnu promjenu i u stavovima prema inkluziji (Avramidis i sur., 2000; Cheng, 2001; Gu, 2009). No, ovdje također treba napomenuti metodološko ograničenje odnosno nesrazmjerni odnos između onih koji su edukacije pohađali (32,8%) i onih koji nisu (62,8%) što je moglo utjecati na dobivene rezultate. Literatura navodi kako se kompetentnijima za rad s djecom s teškoćama procjenjuju odgojiteljice koje su sudjelovale na stručnom usavršavanju te da prema tome, uspješnost inkluzije ovisi o stručnom usavršavanju odgojiteljica te da je značajno povezano sa stjecanjem kompetencija i pozitivnih stavova kod odgojiteljica. Što je bogatije znanje i veća informiranost odgojiteljica o specifičnim potrebama djece s teškoćama, njihovim karakteristikama i potencijalima, to su odgojiteljice samopouzdanije i sigurnije u vlastite sposobnosti za rad s istima (Mamić, 2012). Problem o needuciranosti za rad s djecom s teškoćama polazi od inicijalnog obrazovanja odnosno studija kojeg su odgojiteljice pohađale. Odgojitelji sami izjašnjavaju da nisu zadovoljni kompetencijama koje stječu za rad s djecom s teškoćama tijekom njihova studija, što negativno doprinosi njihovom samopouzdanju. Oni ističu nezadovoljstvo i brojem nastavnih sati u području rada s djecom s teškoćama (Lončarić, 2016). O važnosti uvođenja više inkluzivnih tema koje bi proširivale teorijska i praktična znanja govori i činjenica da one odgojiteljice koje su pohađale takve vrste kolegija su imale povoljniji stav te se osjećale kompetentnijima u odnosu na one koje nisu imale takvu vrstu nastave (Kraska i Boyle, 2014).

Tablica 6. Razlike odgojiteljica u stavovima i samoprocjenjenoj kompetentnosti za rad u inkluzivnim skupinama s obzirom dodatna stručna usavršavanja

	Edukacija	M	SD	t	ss
Stavovi prema predškolskom uključivanju	Da	3,16	0,905	-1,771	187
	Ne	3,38	0,725		
Samoprocjenjena kompetentnost	Da	3,22	0,837	1,505	187
	Ne	2,05	0,685		

Legenda: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija, t – t-test, ss – stupnjevi slobode

Emocionalna kompetencija. Rezultati istraživanja potvrdili su postojanje statistički značajne korelacije između emocionalne kompetentnosti i stava prema inkluziji ($r_1=0.23$, $p<0,05$) i samoprocjenjene kompetentnosti ($r_2=0,21$, $p<0,05$). Rezultati ukazuju na to da su te povezanosti pozitivne i blage što znači da su odgojiteljice, koje su pokazivale pozitivnije stavove i procjenjivale se kompetentnijima za rad u inkluziji, postizale nešto veći uspjeh na skali emocionalne kompetentnosti. Emocionalna kompetencija izrazito je bitna u profesijama koja uključuju socijalna okruženja osobito u poslu kao što je to odgojitelj. Zato su se i očekivale pozitivne povezanosti između stavova, samoprocjenjene kompetentnost za rad u inkluzivnim skupinama i emocionalne kompetentnosti, a zašto su one slabe leži u samom odgovoru što je to jedna od karakterističnih kompetencija koje odgojiteljice već imaju.

Preporuke za buduća istraživanja

S obzirom na metodološka ograničenja provedenog istraživanja, preporučuje se u budućim istraživanjima unijeti određena poboljšanja. Najprije, budući da je ovo istraživanje provedeno na prigodnom uzorku odgojitelja, preporuka je u buduća istraživanja uključiti veći broj odgojitelja s različitih područja Hrvatske kako bi se dobili reprezentativniji rezultati. Također, postavljanjem otvorenih pitanja mogao bi se dobiti jasniji stav i mišljenje odgojitelja o njihovoj spremnosti za rad u inkluzivnim skupinama i općenito stav prema djeci s teškoćama.

Nadalje, preporuka je ispitati odgojitelje koliko su djece s dijagnosticiranim teškoćama u razvoju imali u svojim odgojno-obrazovnim skupinama, koja vrsta teškoće je bila u pitanju te koliko dugo su radili s njima s ciljem uspoređivanja i provjere kako utječu navedeni faktori na osjećaj spremnosti za rad s djecom s teškoćama u inkluzivnim i posebnim skupinama. Osim toga, kako bi provjerio utjecaj edukacije, u budućim istraživanjima predlaže se organizacija ciklusa specijaliziranih predavanja i vježbi te provjera stavova i samoprocjenjene spremnosti za rad prije i poslije održanih edukacija.

ZAKLJUČAK

Ovaj rad ispitivao je stav odgojiteljica Dječjeg vrtića Osijek prema predškolskom uključivanju djece s teškoćama, njihovu percepciju vlastite kompetentnosti za rad s istima te njihov pogled na uspješnost inkluzije u dosadašnjoj praksi. Budući da su odgojitelji najodgovornije osobe u provedbi inkluzivne prakse, njihovi stavovi i procjena vlastite sposobnosti od izrazite su važnosti. Provedbom istraživanja te obradom dobivenih podataka utvrđeno je da odgojiteljice imaju neutralan do blago pozitivan stav prema inkluzivnom uključivanju te da su vrlo neodlučne u procjeni svoje kompetentnosti. Osim toga utvrdilo se da mlađe odgojiteljice te one koje su imale prethodno radno iskustvo u redovnim skupinama imaju povoljnije stavove prema inkluziji i optimističniju procjenu vlastite kompetentnosti u odnosu na starije odgojiteljice i one koje nisu imale prethodna iskustva u radu s djecom s teškoćama. Odgojiteljice koje su imale osobno iskustvo s bliskom osobom s teškoćama također su se procjenjivale kompetentnijima. Međutim, one koje su imale prethodno iskustvo u posebnim skupinama imale su negativnije stavove u odnosu na one koje nisu imale isto iskustvo. Razlike na drugim obilježjima se nisu pronašle, no tu treba uzeti u obzir metodološka ograničenja samog istraživanja koja su mogla utjecati na dobivene rezultate. Sve u svemu, ovo istraživanje daje potvrdu kako je potrebno više ulagati u obrazovanje odgojitelja jednako obuhvaćajući teorijska i praktična znanja te osnaživati njihove potencijale i pružati im redovnu podršku s ciljem stvaranja uspješne i kvalitetne inkluzije u predškolskim ustanovama.

LITERATURA

- Avramidis, E., Bayliss, P. i Burden, R. (2000). A survey into mainstream teachers' attitudes towards the inclusion of children with special educational needs in the ordinary school in one local education authority. *Educational psychology, 20*(2), 191-211. <https://doi.org/10.1080/713663717>
- Berk, L.E. (2008). *Dječja razvojna psihologija*. Naklada Slap.
- Bosnar, B. i Bradarić-Jončić, S. (2008). Stavovi prema integraciji gluhe djece, znakovnom jeziku i uključivanju tumača za znakovni jezik u redovne vrtiće i škole. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 44*(2), 11-30. <https://hrcak.srce.hr/30716>
- Bouillet, D. (2011). Kompetencije odgojitelja djece rane i predškolske dobi za inkluzivnu praksu. *Pedagogijska istraživanja, 8* (2), 323-340. <https://hrcak.srce.hr/clanak/172470>
- Cheng, Y. L. (2001). Perceptions of Inclusion by Kindergarten Teachers and Parents in Taiwan. *Journal of Pingtung Teachers College, 15*, 259-292.
- Ćorluka, J. (2017). *Stavovi odgojitelja predškolskih ustanova prema odgojno-obrazovnom uključivanju djece s posebnim potrebama*. Diplomski rad, Filozofski fakultet u Rijeci. <https://dabar.srce.hr/en/islandora/object/ffri%3A1124>

- Diamond, K. E. (2001). Relationships among young children's ideas, emotion understanding and social contact with classmates with disabilities. *Topisc in Early Childhood Special Education*, 21, 104-113. <https://doi.org/10.1177/027112140102100204>
- Gal, E., Schreur, N. i Engel-Yeger, B. (2010). Inclusion of Children with Disabilities: Teachers' Attitudes and Requirements for Environmental Accommodations. *International Journal of Special Education*, 25(2), 89-99. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2022.100456>
- Geçkil, E., Kaleci, E., Cingil, D. i Hisar, F. (2017). The effect of disability empathy activity on the attitude of nursing students towards disabled people: a pilot study. *Contemporary Nurse: A Journal for the Australian Nursing Profession*, 53(1), 82-93. <https://doi.org/10.1080/10376178.2017.1292143>
- Gilmore, L., Campbell, J. i Cuskelly, M. (2003). Developmental expectations, personality stereotypes, and attitudes towards inclusive education: Community and teacher views of Down syndrome. *International Journal of Disability, Development and Education*, 50(1), 65-76. <https://doi.org/10.1080/1034912032000053340>
- Gu, D. (2009). *Teachers' attitudes toward kindergarten inclusion in China*. Dissertation. The Pennsylvania State University. https://etda.libraries.psu.edu/files/final_submissions/1631
- Jurčević Lozančić, A. (2006). Suvremene paradigme ranog odgoja: dijete, obitelj i vrtić. *Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta*, 8(1), 127-137.
- Kraska, J. i Boyle, C. (2014). Attitudes of preschool and primary school pre-service teachers towards inclusive education. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 42(3), 228-246. <https://doi.org/10.1080/1359866X.2014.926307>
- Kudek Mirošević, J. i Jurčević, A. (2014): Stavovi odgojitelja i učitelja o provedbi inkluzije u redovitim predškolskim ustanovama i osnovnim školama, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50, 2, 17-29. <https://hrcak.srce.hr/130957>
- Lieber, J., Capell, K. Sandall, S. Wolfberg, P., Horn, E. i Beckman, P. (1998). Inclusive preschool programs: teacher's beliefs and practice. *Early Childhood Research Quarterly*, 13(1), 87-105. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(99\)80027-1](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(99)80027-1)
- Loborec, M. i Bouillet, D. (2012). Istraživanje procjena odgajateljica o mogućnosti inkluzije djece s ADHD-om u redovni program dječjih vrtića. *Napredak* 1, 21-38. <https://hrcak.srce.hr/82858>
- Lončarić, M. (2016). *Procjena kvalitete inkluzije iz perspektive odgojitelja predškolske djece Osječko-baranjske županije*. Diplomski rad, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u Zagrebu. <https://repositorij.erf.unizg.hr/islandora/object/erf%3A70/datastream/PDF/view>
- Mamić, N. (2012). *Samoprocjena kompetencija i edukacijske potrebe odgojitelja u inkluzivnom dječjem vrtiću*. Specijalistički rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Nikolaraizi, M., Kumar, P., Favazza, P., Sideridis, G., Koulousiou, D. i Riall, A. (2005). Cross-cultural Examination of Typically Developing Children's Attitudes toward Individuals with Special Needs. *International Journal of Disabilities, Development and Education*, 2(2), 101-109. <https://doi.org/10.1080/10349120500086348>
- Parchomiuk, M. (2019). Teacher Empathy and Attitudes Towards Individuals with Disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education* 66(1), 56-69. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2018.1460654>

- Peck, C. A., Carlson, P. i Helmstetter, E. (1992). Parent and teacher perceptions of outcomes for typically developing children enrolled in integrated early childhood programs: A statewide survey. *Journal of Early Intervention, 16*(1), 53-63. <https://doi.org/10.1177/105381519201600105>
- Skočić-Mihić, S. (2011). *Spremnost odgajatelja i faktori podrške za uspješno uključivanje djece s teškoćama u rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Doktorska disertacija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u Zagrebu. <https://www.bib.irb.hr/537386>
- Takšić, V. (2002). Upitnici emocionalne inteligencije (kompetentnosti) UEK. U: K. Lacković Grgin, A. Proković, V. Čubela i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika (27-45)*. Zadar: Filozofski fakultet. Vasta, Haith i Miller, 1997.
- Varlier, G. i Vuran, S. (2006). The views of preschool teachers about integration. *Educational Sciences: Theory and Practice, 6*(2), 578-585. <https://doi.org/10.4236/oalib.1109136>
- Warren, C. (2018). Empathy, Teacher Dispositions, and Preparation for Culturally Responsive Pedagogy. *Journal of Teacher Education, 69*(2), 169-183. <https://doi.org/10.1177/0022487117712487>

ATTITUDES AND SELF-ASSESSMENT OF PRESCHOOL TEACHERS FOR WORKING IN INCLUSIVE GROUPS AND THEIR EMOTIONAL COMPETENCE

Abstract

Preschool teachers play a pivotal role in the successful implementation of inclusive education. Therefore, it is essential to assess the readiness of preschool teachers to work in inclusive groups and other critical factors that influence this readiness to gain insight into the implementation of inclusive practices in early and preschool education. Guided by this, the following goals were established in this research. The first goal was to determine whether preschool teachers differ in their attitudes towards inclusion and their self-assessed competence for working with children with disabilities concerning certain characteristics (age, prior work experience with children with disabilities, personal experience with a close person with disabilities, participation in professional training for working with children with disabilities). The second goal was to examine the relationship between the mentioned dimensions and emotional competence. A total of 189 preschool teachers from one preschool institution in Osijek (Dječji vrtić Osijek) participated in the research. Data were collected using the Scale of willingness to work in inclusive groups (Skočić-Mihić, 2011), and the Emotional Competence Questionnaire (Takšić, 2002). The results showed that preschool teachers have neutral to slightly positive attitudes towards inclusion and that they are undecided about their self-assessed competence to work with children with disabilities. Additionally, the results showed that younger preschool teachers and those with previous work experience in regular groups have more positive attitudes towards inclusion and an optimistic assessment of their own competence compared to older preschool teachers and those who had no prior experience working with children with disabilities. However, those who had previous experience in special groups exhibited more negative attitudes compared to those who did not have the same experience. Preschool teachers who had personal experience with a close person with disabilities were also self-assessed as more competent to work in inclusive groups compared to preschool teachers who did not have such experience. No differences were found regarding other factors.

Keywords: *inclusion, attitudes towards inclusion, self-assessed competence, emotional competence*

